

WYCHOWANIE DO KULTURY FIZYCZNEJ W OKRESIE MODERNIZMU

Daniel Bell w dziejach ludzkości wyodrębnił epokę przedindustrialną (rolniczą), industrialną (przemysłową), postindustrialną (społeczeństwo wiedzy). Według filozofa kultury – Jeana Baudrillarda w procesie rozwoju kultury można wyróżnić epokę przednowoczesną (dominowały treści symboliczne), epokę nowoczesną (dominowała produkcja materialna), epokę ponowoczesną (dominuje znak, symulacja, złudzenie). Przy czym, w procesie rozwoju myśli ludzkiej wszystkie stanowiska estetyczne, etyczne, epistemologiczne zostały już określone i wyjaśnione, a człowiek ponowoczesny może jedynie – jak to Baudrillard ujął – prowadzić „grę resztkami” Alvin Toffler podzielił cywilizację na trzy fazy: pierwszą falę (rolniczą), drugą falę (przemysłową), trzecią falę (nową epokę syntezy, „wioskę elektroniczną”)¹

Społeczeństwo poprzedzające powstanie społeczeństwa przemysłowego cechowała przewaga rolnictwa (gospodarki naturalnej) i niski poziom wykształcenia, – według Zygmunta Baumana przednowoczesność to „końskie nogi” i wiara w złożony porządek świata.

Dziedzictwo kultury normatywnej, ideacyjnej, materialnej ewoluowało od kultury przednowoczesnej do nowoczesnej² przez około pięć stuleci i od około lat 80/90. XIX stulecia do około lat 40/50. XX wieku – w Europie rozwijał się modernizm, jako ogólna tendencja kultury nowej (modernizmu – nowoczesności)³ Modernizm, to także ruch literacko-artystyczny, ukształtowany w latach 1880-1910 pod wpływem poglądów filozoficznych Artura Schopenhauera i Friedricha Wilhelma Nietzschego (w Polsce reprezentowany przez Młodą Polskę).

---

1 A. Toffler (1986): *Trzecia fala*. Warszawa, s. 153, 240n.

2 Osobowość społeczna – nowoczesna opisana została przez Z. Baumana za pomocą metafory pielgrzyma.

3 H. Janaszek-Ivanickova (1996): *Od modernizmu do postmodernizmu*. Katowice, s. 82. Zob. także: A. Bullock, O. Stallybrass, S. Trombley, B. Eadie (red.) (1999): *Słownik pojęć postmodernistycznych*. Katowice, s. 349; T. Thorne (1995): *Słownik pojęć kultury postmodernistycznej. Mody kultury fascynacje*. Warszawa, s. 8; K. Wilkoszewska (1997): *Czym jest postmodernizm?* Kraków, s. 15-18.

Twórcy modernizmu odrzucili realizm twierdząc, iż pierwszorzędna jest forma, a nie treść dzieła, którego nie można sprowadzić do roli dokumentu. Modernizm wyrażał się elitaryzmem, ekspresją społecznego niepokoju, odrzuceniem „tego, co przeszłe” Według modernistów przeszłość jest cenna tylko jako osobiste doświadczenie jednostki i jako osiągnięcie kultury.

Modernizm inspirował kierunki badań nauk społecznych, humanistycznych, ścisłych. Jest określany mianem nowoczesności⁴ – zapoczątkowanej erą nowożytną, narodzinami światopoglądu oświeceniowego w XVIII w. (racjonalności, obiektywizmu naukowego). W modernistycznej predylekcji do ujmowania rzeczywistości społecznej – w całościowej (jednolitej) teorii systemu wykreowano nowe kierunki kultury: naturalizm, futuryzm, konstruktywizm, surrealizm.

Współtwórcy modernizmu cenili kształtowany na fundamencie doktryny postępu⁵ rozwój techniki i nauk – zwłaszcza przyrodniczych. Zygmunt Bauman pisze, iż modernistyczna nowoczesność jest „ciężka”, stała, zwarta, systemowa (wolność – równość – braterstwo), ze skłonnością do totalitaryzmu i podbojów terytorialnych. Jest to nowoczesność przedmiotów trwałych oraz „danej”, a nie „zadanej” tożsamości. Do symbolów tak pojętej nowoczesności zaliczył: fabrykę fordowską – jako metodę masowej produkcji z taśmy montażowej, biurokrację, obóz koncentracyjny, panopticum („gabinet figur woskowych”)⁶, tworzenie państw dobrobytu, kreowanie tożsamości w kategoriach uniwersalnych.

Modernizm wyraził się we wszystkich dziedzinach życia i miał określone konsekwencje społeczne – także w zakresie koncepcji wychowania, jako procesu społecznego, gdy „porzucono” dotychczasowe (historyczne) wzory zachowań – na rzecz uczestnictwa w życiu społecznym. Światopogląd nowoczesnego społeczeństwa (braterstwa i pokoju) wyrażał nowy międzynarodowy ruch pedagogiczny – Nowe Wychowanie⁷, który powstał już w II połowie XIX stulecia (na fundamencie naturalizmu⁸, socjologizmu⁹, kulturalizmu¹⁰

---

4 Według Teresy Hejnickiej-Bezwińskiej socjologizm, psychologizm, pedagogizm związane były z pozytywistycznym modelem uprawiania nauk humanistycznych – modelu nauki epoki nowoczesnej (baconowsko – kartezjańsko – newtonowskim). Człowiek epoki nowoczesnej uwierzył swojemu rozumowi – odrzucił wszelką irracjonalność.

5 B. Suchodolski (1990): *Wychowanie mimo wszystko*. Warszawa, s. 229-230.

6 Z. Bauman (2008): *Phynna nowoczesność*. Kraków, s. 40-41.

7 Nowemu Wychowaniu patronowała Międzynarodowa Liga Nowego Wychowania, która powstała na zjeździe pedagogicznym w Calais, w 1921 r. Początkowo działała w Londynie, Genewie i Berlinie – po 1930 r. swoją działalnością objęła wszystkie kontynenty. Jej celem było promowanie pokojowego współistnienia. Z ruchem Nowego Wychowania współpracowało Międzynarodowe Biuro Wychowania, które powołano w Genewie w 1925 r. Warto przypomnieć, iż Biuro działało pod kierunkiem J. Piageta.

8 Ojcem duchowym Nowego Wychowania był J.J. Rousseau.

9 A. Comte, E. Durkheim.

10 I. Kant, W. Dilthey, pragmatyzm J. Dewey’a.

i który jako fenomen edukacyjny wywarł także ogromny wpływ na polską myśl o wychowaniu okresu Młodej Polski oraz Drugiej Rzeczypospolitej¹¹. Został zapoczątkowany przez Johna Deweya w Stanach Zjednoczonych, jako reakcja na przesadny intelektualizm i formalizm dydaktyczny szkoły tradycyjnej. Przedstawiciele wielu koncepcji nowego wychowania łączyło przekonanie, iż „nowa szkoła” ma być „szkołą aktywną na miarę dziecka” i ma wychowywać „do życia i przez życie”. Dziecko ma stać się podmiotem w procesie dydaktyczno-wychowawczym.

Według Deweya, filozofia, to teoria wychowania praktycznego działania – w jego najszerszej pojętych aspektach. Był zwolennikiem wychowania progresywnego, uczenia się przez działanie („learning by doing”), eksperymentowanie, zajęcia ekspresyjne, konstrukcyjne w celu budzenia wrodzonych „sił dziecka” – w procesie wrastania w społeczną świadomość gatunku ludzkiego.

Symbolem nowego wychowania stała się opublikowana w Szwecji – w 1900 r. książka *Stulecie dziecka*. Autorka – Ellen Key zachęcała wychowawców, aby wychowywali do kultury (indywidualnych) uczuć. Jako zwolenniczka wychowania swobodnego – na łonie natury, we współpracy z otoczeniem przyrodniczym Key pisała „dajmy żyć dzieciom naszym”

O konieczności wychowania „nowego człowieka” pisał także Henryk Rowid w dziele *Podstawy teoretyczne i drogi urzeczywistniania nowej szkoły* (1926). Podkreślił wartość harmonijnego rozwoju fizycznego, psychicznego, duchowego w radości „tworzenia siebie” i wyzwalaniu wrodzonej energii organizmu. Zdrowy rozwój psychofizyczny wyjaśnił także Aleksander Patkowski – dzięki nowemu wychowaniu „miast zamkniętych czterech ścian szkolnych (...) otwarte pola, doliny i góry (...) nie cudza narzucona wola, ale instynktowna siła, (...) zaspokojenie w czynie i wysiłku”¹².

Moderniści¹³ uzasadniali filozoficzne podstawy naturalizmu i pozytywizmu, nieuchronności praw natury – we współżyciu człowieka z przyrodą, w trosce o wychowanie fizyczne. W tym celu projektowano parki¹⁴ zabaw, pisano o wartości gier i zabaw¹⁵ na świeżym powietrzu, lekcji gimnastyki – w myśl łacińskiego przysłowia „zdrowa dusza w zdrowym

---

11 Zob. A. Meissner, Cz. Majorek (red.) (2000): *Pedagogika Nowego Wychowania w Polsce u schyłku XIX i w pierwszej połowie XX wieku. Podstawowe przejawy i współczesne odniesienia*. Rzeszów, s. 435-445.

12 A. Patkowski (1922): *Wychowanie pokolenia w duchu demokratycznej idei współdziałania*. Warszawa – Łódź, s. 6.

13 K. Wyka (1968): *Modernizm polski*, Kraków, s. 218.

14 Zob. E. Cenar (1907): *Projekt Parku im. H. Jordana we Lwowie (z 2 planami sytuacyjnymi)*, Nakładem Autora – odbitka „Dodatku fachowego” do *Przewodnika „Sokół”* Lwów, s. 5.

15 E. Cenar (1906): *Gry i zabawy ruchowe różnych narodów. Systematyczny układ, ozdoby licznymi rycinami. Do użytku polskich Towarzystw Sokolich, polecane przez Radę Szkolną Krajową*, Lwów, s. 6.

ciele”¹⁶. Argumentowano, iż każde dziecko jest niczym drzewo w stanie natury – wymaga opieki i pielęgnowania „dusza i ciało spojone z sobą jak ziarno z ziemią, skąd powstaje kłos, im lepiej uprawiona rola, tem bogatsze żniwo”¹⁷ Postulowano, aby lekarze szkolni¹⁸ studiowali wiedzę z zakresu wychowania fizycznego, a także psychologii dziecka, aby skutecznie realizowali swoje obowiązki zawodowe; starali się o wszechstronny rozwój fizyczny młodego pokolenia; pamiętali, iż już w XVIII stuleciu Komisja Edukacji Narodowej¹⁹ – wychowanie fizyczne uznała za wartościowy składnik procesu wychowania. „Związek i zjednoczenie najsilniejsze duszy z ciałem gruntuje istotną potrzebę i okazuje zawsze ścisły związek fizyczny edukacji z moralną. Nie można być szczęśliwym, nie można nabierać oświecenia umysłu, dzielności duszy, łatwości i zręczności w wykonaniu obowiązków swego stanu bez zdrowia, bez mocnego i trwałego złożenia ciała. (...) Źródłem zdrowia jest słońce, powietrze i ruch – gimnastyka naturalna, zetknięcie z przyrodą – wycieczki”

W praktyce dydaktyczno-wychowawczej zajęcia z wychowania fizycznego (gimnastyki) na ziemiach polskich pod zaborami w okresie modernizmu – przed uzyskaniem niepodległości w 1918 r. realizowano jedynie w nielicznych szkołach. W Galicji nie było osobnych etatów nauczycieli wychowania fizycznego. Ale czasem wolnym dzieci i młodzieży zainteresował się Henryk Jordan – profesor medycyny w Uniwersytecie Jagiellońskim. W latach 1888-1889 zorganizował na Błoniach Krakowskich park zabaw, w którym znajdowało się 12 boisk sportowych do ćwiczeń i zabaw na świeżym powietrzu. Jordan popularyzował zasadę wszechstronnego kształtowania jednostki – w aspektach: umysłowym, moralnym, estetycznym, fizycznym. Akcentował jedność pracy fizycznej i umysłowej.

W szkołach Królestwa Polskiego – wychowanie fizyczne jako przedmiot nauczania zostało wprowadzone do prywatnych zakładów kształcenia nauczycieli dopiero w 1905 r. W 1906 roku redakcja „Ruchu” rozesała do szkół położonych na terenie Królestwa ankietę, na podstawie której ustalono, iż w nielicznych szkołach zajęcia z wychowania fizycznego (gimnastyki) były obowiązkowe. Poza tym jedynie w 16 szkołach znajdowały się sale gimnastyczne²⁰

---

16 J. Gebethnerówna, A. Filipowicz, J. Majkowski (1922): *Gimnastyka metodyczna dla szkół* (wydanie drugie przejrzone i uzupełnione z 91 rysunkami w tekście). Warszawa, s. 6.

17 T. Drabczyk (1914): *Stan zdrowia młodzieży na podstawie 1856 badań dokonanych w szkołach im. E. Konopczyńskiego (746) i T. Łebkowskiego (1110). Rzecz odczytana w Stowarzyszeniu Nauczycielstwa Polskiego dnia 27 kwietnia 1914 r. na posiedzeniu Sekcji Wychowania Fizycznego*. Odbitka z „Ruchu”, Warszawa, s. 40.

18 T. Drabczyk (1916): *Stanowisko lekarza szkolnego wobec zagadnień higieniczno-pedagogicznych*. Warszawa, s. 28.

19 W. Osmolski (1918): *Hygiena w harcerstwie*. Lublin, s. 33-34.

20 R. Wroczyński (1985): *Powszechne dzieje wychowania fizycznego i sportu*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź, s. 230.

Ze względu na germanizację szkolnictwa na okupowanych ziemiach polskich zaboru pruskiego – młodzież polska uczęszczała do szkół niemieckich. Mimo, iż już w latach 1827-1842²¹ wprowadzono lekcje z gimnastyki szkolnej w szkołach zaboru pruskiego – nie realizowano zadań wychowawczych, a gimnastyka stanowiła przygotowanie do służby wojskowej.

Na przełomie XIX/XX stulecia, postęp techniki i koniunktura gospodarcza na kontynencie europejskim sprzyjały podniesieniu jakości życia (elektryczność, kanalizacja, wodociągi miejskie). Miała miejsce także masowa migracja ludności wiejskiej do miast. Rozwijała się kultura mieszczańska, której coraz bardziej znaczącym składnikiem stawał się czas wolny (zarówno w dniach wolnych od pracy, jak również po pracy). Modną formą spędzania czasu wolnego były wycieczki, a także opisy wrażeń z podróży²² i piękna przyrody ojczystej²³. Pod koniec XIX stulecia w Europie zakładano parki etnograficzne – skanseny²⁴. Na ziemiach polskich pierwsze muzeum skansenowskie założył w 1906 r. – badacz kultury Pomorza – Izydor Gulgowski. W XX wieku położone na łonie natury muzea etnograficzne na wolnym powietrzu, podobnie jak wycieczki do rezerwatów przyrodniczych i parków natury²⁵ – stały się interesującym celem wycieczek pieszych, jako element szeroko pojętej kultury fizycznej – względnie zintegrowanego systemu działań w zakresie troski o rozwój fizyczny, zdrowie, sprawność ruchową, psycho-fizyczną ekspresję człowieka.

Wychowanie do kultury fizycznej może być ujęte w warstwie aksjologicznej (systemu wartości) oraz instrumentalnej (aspekt podmiotowo-osobowościowy oraz rzeczowy). Spośród kulturowo ukształtowanych wzorów kultury fizycznej (estetyczny, ascetyczny, higieniczny, sprawnościowy, agonistyczny) w okresie polskiego modernizmu promowano kulturę fizyczną – higieniczną społeczeństwa wychowującego (F. Znaniecki). Elementem higieny osobistej uznano zachowania sprzyjające wzmocnieniu sprawności fizycznej (psycho-fizycznej), o czym jak już wspomniałam pisał Henryk Jordan, a także Tadeusz Jaroszyński (*Higiena wychowawcza* – 1910 r.), Stanisław Kopczyński – w opublikowanej w 1921 r. *Higienie szkolnej*.

W okresie Drugiej Rzeczypospolitej, Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego zaleciło dyrektorom szkół kształcących nauczycie-

---

21 Op. cit., s. 232n.

22 Z. Gloger (1903): *Dolinami rzek opis podróży wzdłuż Niemna, Wisły, Bugu i Biebrzy*. Warszawa, s. 3n.

23 Zob. S. Witkiewicz (1991): *Zakopane w zimie. Tatry w śniegu*. Gdańsk, s. 1-11; J. Kasproicz (1995): *Pory roku* (wybór R. Loth). Kraków, 21n; J. Kasproicz (1976): *Z Tatr* (opr. R. Loth). Kraków, s. 5-80.

24 Nazwa pochodzi od pierwszego muzeum pod otwartym niebem – skansenu w Sztokholmie, który został założony w 1891 r. przez Artura Hazeliusa. Zob. J. Sierackiewicz, J. Święch (1999): *Skanseny. Muzea na wolnym powietrzu w Polsce*. Dszanica, s. 5.

25 Metodyka wycieczek krajoznawczych (1909): Wydawnictwo Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, Warszawa, s. 9-17

li, aby przyjmowali kandydatów do zawodu nauczycielskiego, którzy są zdrowi i zrównoważeni psychicznie²⁶.

Na początku XX wieku pedagogiczne nurty – kierunki wychowania, takie jak pądocentryzm, pedagogika kultury, personalizm, egzystencjalizm miały konotację humanistyczną, tzn. opowiadały się po stronie dziecka – harmonijnego rozwoju indywidualnego. Wskrzeszone przez Pierre’a de Coubertina nowożytnie igrzyska olimpijskie – zachęcały do popularyzowania kultury fizycznej. Poza tym Andrzej Małkowski zjednoczył organizacje skautowe na ziemiach polskich w 1918 r., a w latach 30. XX w. Aleksander Kamiński zorganizował „sprawnościowy” ruch zuchowy dla młodszych dzieci – które także z powodzeniem służyły kształtowaniu szeroko pojętej kultury fizycznej. Na Sejmie Nauczycielskim w 1919 r. Stanisław Kopczyński wyjaśnił koncepcję wychowania zdrowotnego²⁷ w szkole okresu Drugiej Rzeczypospolitej. Podkreślił równorzędną²⁸ wartość wychowania fizycznego i umysłowego oraz wartość zindywidualizowanego wychowania fizycznego.

Jak już wspomniałam, inną formą spędzania czasu wolnego stały się wycieczki – także szkolne, dzięki którym popularyzowano kulturę fizyczną oraz kulturę ekologiczną²⁹. Na początku XX wieku pisano, iż dzięki wieloaspektowej pracy wychowawczej można dzieci i młodzież nauczyć szacunku do środowiska naturalnego – a jego ochranianie może stać się inspiracją i podłożem kształtowania psycho-fizycznych sił³⁰ moralnych, intelektualnych, fizycznych, społecznych organizmu. Przede wszystkim dzięki podróżom przyrodniczym – wycieczkom, podczas których otoczenie przyrody sprzyja zachowaniu psycho-fizycznej równowagi, a także umiłowaniu przyrody – jako skarbów kultury ojczystej. Ze względu na walor wychowawczy – wycieczki³¹ powinny być dobrze zaplanowane i zrealizowane, z uwzględnieniem celów dydaktyczno-wychowawczych.

---

26 Okólnik Ministra WZ i OP z 4 czerwca 1921 r. (L. 16100/1) do Inspektorów Szkolnych, Dyrekcji Seminarjów i Preparand nauczycielskich oraz Państwowych Kursów Nauczycielskich w sprawie świadectw lekarskich przydatności fizycznej do zawodu nauczycielskiego. Dz. Urz. Ministerstwa WR i OP 1921, nr 13. Za: W. Lewicki, Z. Zaklika (1923): *Zbiór ustaw i rozporządzeń ministerialnych w zakresie szkolnictwa powszechnego, średniego i zawodowego obowiązujących w całej Rzeczypospolitej Polskiej z dodaniem niektórych komentarzy i rozprawy o stanowisku inspektorów szkolnych i nauczycielstwa w Polsce*. Lwów, s. 455-456.

27 A. Gawęł (2003): *Pedagodzy wobec wartości zdrowia*. Kraków, s. 58.

28 Por. M. Kowalski (2007): *Zdrowie i kultura zdrowotna – różne perspektywy poznawcze*. W: M. Kowalski, A. Gawęł (red.) *Zdrowie – wartość – edukacja*. Kraków, s. 25-26. Zob. także: L. Kulmatycki (2003): *Promocja zdrowia w kulturze fizycznej. Kryteria dobrej praktyki*. Wrocław, *passim*.

29 J. G. Pawlikowski (1923): *Tatry parkiem narodowym. Wierchy*, s. 12-25.

30 J. G. Pawlikowski (1913): *Przyszłe zadania Towarzystwa Tatrzańskiego*. W: *Czterdzieści lat istnienia Towarzystwa Tatrzańskiego w Krakowie 1873-1913*. Nakładem Towarzystwa Tatrzańskiego. Kraków, s. 28.

31 *Metodyka wycieczek krajoznawczych* (1909): *op. cit.*, s. 9-17.

Na łamach periodyków ukazujących się na przełomie XIX/XX w. i w pierwszej połowie XX stulecia znajduje się bardzo dużo artykułów dokumentujących trasy wycieczek, także dydaktycznych. Są to m.in. miesięcznik krajoznawczy „Orli lot”, tygodnik dla młodzieży „Iskry”, rocznik „Ziemia”, tygodnik „Przegląd Pedagogiczny”, miesięcznik „Przyroda Polska” oraz „Przegląd Turystyczny”, „Turysta”, „Szkoła i Wiedza”, „Przyjaciel Szkoły”

Na łamach tych czasopism publikowano także informacje bieżące o konferencjach, odczytach – także dla nauczycieli zainteresowanych kulturą ekologiczno-fizyczną. Poza tym prezentowano zdjęcia flory i fauny, uzdrowisk leczniczych oraz fragmenty utworów poetyckich poświęconych problematyce zdrowego stylu życia. Egzemplifikację stanowi zbiorek poezji Kazimierza Wierzyńskiego *Laur olimpijski*, w którym autor pisze o pracy nad sobą, podpowiada, iż współzawodnictwo sportowe uczy zarówno uczciwej walki, jak i uczciwego przegrywania. Ma wpływ na rozwój zdrowej osobowości człowieka. Inny przykład stanowi wiersz Bogdana Branickiego „Znów wracamy na bieżnię”³², oraz wiersze Ewy Szelburg-Zarembiny „Biegnie żwawy” i „Piłka”³³ Maria Pawlikowska-Jasnorzewska w wierszu „Góry” połączyła problematykę sportu i turystyki – ostrzegając przed niebezpieczeństwem związanym z uprawianiem turystyki wysokogórskiej, a Leopold Staff w liryku „Zdrowie” podkreślił związek zdrowia człowieka z otoczeniem przyrody.

Problem harmonijnego rozwoju „człowieka całościowego” podjął antropolog i socjolog Marcel Mauss. Podkreślił, iż „ciało, bieganie, pływanie” trzeba rozważać – wyjaśniać interdyscyplinarnie, tzn. w aspekcie fizjologicznym, psychologicznym i socjologicznym – ze względu na uwarunkowania naturalne i kulturowe. Natomiast Janusz Korczak (lekarz, pedagog, pisarz) dał świadectwo troski o psychofizyczne zdrowie dzieci. Pragnął zapewnić harmonijny rozwój – szanując dziecięcy wysiłek „stawania się”³⁴.

W pierwszej połowie XX wieku w literaturze polskiej zapisano wiele przykładów troski o harmonijny rozwój psychosomatyczny dzieci i młodzieży, kształtowanie kultury fizycznej – w związku z otoczeniem przyrodniczym³⁵, które jest źródłem homeostazy witalnych sił organizmu ludzkiego. Wymowny przykład takiej twórczości stanowi następujący cytat z dzieła Władysława Osmolskiego³⁶: „staraj się o wszechstronny rozwój fizyczny. Pomnij, iż zdrowie i tężyzna to skarb dla ciebie, a ty cały to część skarbów narodowego” Wspomniany w niniejszym artykule Pierre de Coubertin w opublikowanym,

---

32 Zob. *Tygodnik Ilustrowany* (1932): nr 28, s. 454.

33 C. Stypułkowski (2002): *Motywy kultury zdrowotnej w literaturze polskiej*. Kraków, s. 131n.

34 J. Korczak (1948): *Prawo dziecka do szacunku*. Warszawa – Kraków, s. 28-43.

35 A. Patkowski (1931): *Pamiętnik Świętokrzyski 1930*. Kielce, ss. 440.

36 W. Osmolski (1918): op. cit., s. 12.

w 1919 r. dziele pt. „Pedagogika sportowa”³⁷ – podkreślił wartość dobrowolnego i nawykowego uprawiania ćwiczeń fizycznych. Zwrócił uwagę także na moralny i społeczny aspekt ćwiczeń sportowych, ich wpływ na rozwój umysłu – osobowości człowieka. Natomiast w Preambule Światowej Organizacji Zdrowia (WHO) w 1948 r. zapisano, iż „zdrowie to pozytywny stan samopoczucia fizycznego, psychicznego i społecznego, a nie tylko brak choroby lub ułomności” W kształtowaniu tak pojętego dobrostanu jednostki – istoty społecznej bardzo ważną rolę pełni wychowanie do kultury fizycznej, jako implikacja całokształtu działań intrapersonalnych oraz społecznych edukacji zdrowotnej.

---

37 Zob. Pedagogika sportu Pierre’a de Coubertina i edukacja olimpijska (1998): W: S. Wołoszyn (wybór i opracowanie) *Myśl pedagogiczna w XX stuleciu*. Tom III, Księga pierwsza. Kielce, s. 453-461.